

Mennesket og andre dyr

Forløb til Idehistorie B, 12 lektioner (6×120 minutter)

Af Kristine Lynning Harfeld, Aarhus Gymnasium, Aarhus Tech

Dette er et forløb, der handler om de meget lange linjer i menneskets historie. Når en gennemgang strækker sig over så lange perioder, kan man ikke undgå at give køb på noget kontekstualisering, og man kan argumentere for, at denne afgivelse af nuancer til fordel for lange tidsperspektiver giver bedst mening i forbindelse med emner, der omhandler menneskets grundvilkår. Her kunne man oplagt vælge menneskets forhold til naturen, men både for at indsnævre emnet lidt og fordi jeg mener at min case giver mulighed for at inddrage mange spændende aspekter, har jeg i stedet valgt menneskets forhold til andre dyr som omdrejningspunkt for casen. Inden for dette emne kan man give sig i kast med tekstmære, kontekstualistiske studier af bestemte forhold (jagt, landbrugsdyr mv), men det giver også mening at se på de lange udviklingslinjer, der i den grad er definerede for menneskets grundvilkår: Menneskets evolution til det specialiserede dyr, det er, som måske, måske ikke står "uden for" naturen, jagt på dyr og samtidig alliancen med dyr som kammerater og hjælpere (primært hunden) samt landbruget og anvendelsen af dyr som fødevarer, beklædning, gødning, kraftkilde og immunisator. Alle disse elementer af menneskets forhold til andre dyr kan der findes spor af i nutiden (jagt som fritidsaktivitet, landbrug, kæledyr/venskab, fascination af "vilde dyr"), men ambivalensen i forholdet er om noget forstærket af industrialiseringen, samt på den ene side fremmed- og tingsliggørelsen af dyr i landbruget og på den anden side idylliseringen af dyr og anden natur siden 1800-tallet.

I forløbet er flere aspekter ved det, man kunne kalde epokal historie (historie med fokus på de lange linjer), i spil:

For det første: Nødvendigheden af tværfaglighed mellem discipliner når vi bevæger os tilbage til tiden før de første skriftlige kilder. Der anvendes tekster i forløbet, der ikke er skrevet af historikere og der sættes ord på den tværfaglige tilgang, ligesom kildeproblematikken italesættes.

For det andet: Der går nuancer tabt, når vi giver køb på den dybe kontekstualisering og i stedet ser på de lange linjer. Til gengæld har de epokale historier en forklaringskraft, som de meget tidsbegrænsede og kontekstualistiske studier ikke kan mønstre.

For det tredje: Det kunne godt se ud til at mange studier af historiens lange perspektiver har en ideologisk vinkling. De forklaringer som den epokale historie skal give, anvendes til at belyse aktuelle problemstillinger: Hvorfor er der så stor global ulighed? Hvordan nåede vi den antropocæne tidsalder hvor mennesket er i færd med at ødelægge sine egne livsvilkår?¹ Dette forhold forekommer mig i undervisningssammenhæng snarere at være en styrke end et problem, så længe man sørger for at eleverne er bevidste og reflekterede omkring forfatterens ståsted og om, at de forklaringer der gives, ikke kan stå alene. Det gør i hvert fald at sådanne forløb er oplagte til at aktualisere idehistorieundervisningen for eleverne.

Det følgende forløb er groft bygget op om de to store teknologiske "revolutioner" – landbrugsrevolutionen og industrialiseringen – idet et af de mange aspekter af de to omvæltninger er, at menneskets relationer til andre dyr ændrer sig drastisk. Man kan lidt groft sige, at dyrene går fra byttedyr over husdyr til produktionselementer.

¹ F.eks. Diamond (1997), McNeil ((2000).

Faglige mål og kernestof:

De væsentligste faglige mål er: *”redegøre for væsentlige idéhistoriske og teknologihistoriske udviklingslinjer og begivenheder fra oldtiden til i dag”* (det er netop de lange linjer der er på spil i dette forløb) samt *”analysere udvalgte historiske, kulturelle, samfunds- og videnskabsmæssige omstændigheder for teknologisk innovation, herunder vekselvirkning med naturen”* (betydningen af naturgrundlaget – her mulighederne for landbrug og særligt dyrehold – for den videre teknologiske udvikling i et område).

Desuden arbejdes der med at *”diskutere aktuelle problemstillinger med udgangspunkt i fagets perspektiver, herunder reflektere over mennesket som historieskabt og historieskabende”*. De aktuelle problemstillinger er her knyttet til det konventionelle landbrug, men også andre problemstillinger der indeholder menneskets forhold til andre dyr.

De dele af kernestoffet som primært er i spil i dette forløb er:

”idéhistoriske, teknologihistoriske og almenhistoriske udviklingslinjer fra oldtiden til i dag” (Idehistorie: Hvordan forstår vi os selv som mennesker og hvordan forstår vi andre dyr? Teknologihistorie: Lange linjer i landbrugsproduktion. Almenhistorie: Menneskets historie som ”Deep History”.)

”natur, teknologi og produktion i historisk og nutidigt perspektiv” (natur forstået som dyr er her i fokus og historisk og nutidig landbrugsproduktion står centralt i forløbet)

”erkendelsesteoretiske, etiske, livsfilosofiske og kulturelle aspekter ved udvikling og brug af teknologi” (etiske og kulturelle aspekter ved brug af landbrugsteknologi)

It og Samspil med andre fag:

Der anvendes bl.a. film og internetsider i undervisningen.

Der er oplagt mulighed for at samarbejde med biologi (evolution mv.).

Evaluerings:

Mulighederne for evaluering afhænger af hvilke konkrete øvelser, der vælges i de enkelte lektioner. I de sidste lektioner kan eleverne præsentere deres case i gruppefremlæggelser. Man kunne oplagt afslutte og opsamle forløbet med en skriftlig opgave.

Placering af forløbet:

På den ene side kunne det være oplagt at placere et overblikkabende forløb som dette i starten af det samelede idehistorieforløb. På den anden side vil det være en styrke for dette forløb, hvis eleverne allerede inden forløbet var præsenteret for de store revolutioner (landbruget og industrialiseringen), og her skulle vende tilbage til dem med nye briller på. Jeg vil nok placere dette forløb et sted i midten – f.eks. som opsamling i slutning af 2.g.

Beskrivelse af forløbet:

Jeg har ikke lavet en detaljeret lektionsplan, men vil nedenfor opridse en række underemner, med ideer til indhold, litteratur og enkelte konkrete øvelser. Jeg forestiller mig at hvert underemne skal dækkes på en dobbeltlektion (to klokketimer).

Mennesket: Et særligt dyr (2 lektioner)

I denne del præsenteres menneskets tidligste historie via evolutionsteorien som fælles med andre menneskearters (homo) og andre dyrs historie. Det skal undersøges hvordan mennesket skiller sig ud fra andre dyrearter (via brainstorm/diskussion) og hvordan dette historisk-evolutionært er foregået (via lektion, se nedenfor). Menneskets historie præsenteres som noget, der går millioner af år tilbage i tiden, og det diskuteres hvordan vi kan have viden om denne historie. Her kan man komme ind på fænomenet Deep history og det nødvendige samarbejde mellem historiefaget og andre vidensformer som arkæologi, antropologi og biologi (evolutionsteori, genetik).²

Historikeren Yuval Hararis bog *Sapiens*³ er et eksempel på "Deep History". Den er underholdende skrevet med skarpt optrukne pointer, som lægger op til diskussion, og jeg tror det første kapitel er meget velegnet til at åbne elevernes øjne for at se på mennesket og dets historie på en ny måde. Kapitlet beskriver blandt andet hvordan Sapiens først levede mellem andre homo-arter, hvordan vi udviklede os og fik større hjerner, samt hvor længe der egentlig gik før dette førte til, at vi landede på toppen af fødekæden.

Ideer til indhold:

Lektionen indledes med en visualisering af, hvor kort menneskets historie egentlig er (Big History) vha. en video der viser universets historie skaleret til en time og evt. nogle tidslinjer der viser hele menneskehedens (eller universets) historie.⁴

Brainstorm og efterfølgende diskussion: Hvad det er der adskiller mennesket fra andre dyr og har gjort at de i en helt anden skala end nogle andre har bredt sig og præget kloden og miljøet.

Filmklip af dyr, der bruger redskaber til komplicerede opgaver og til leg (bl.a. en skade der surfer på en hjulkapsel). Skal være med til at nuancere en skarp skelnen mellem menneskers og dyr mht. bl.a. intelligens og brug af redskaber.

Brainstorm/diskussion: Hvilke før-skriftlige kilder kan vi gøre brug af når menneskets tidligste historie skal undersøges?

Tekst til elever:

Yuval Noah Harari: *Sapiens*, kapitel 1, s. 13-29

Jagt (2 lektioner)

Her er fokus på de præagrare samfund, men der trækkes også perspektiver til jagt i dag. Det skal handle om dyret som byttedyr, betydningen af teknologi (våben og ild) såvel som organisation for menneskets overlegne jagtteknikker. Med udgangspunkt i moderne fænomener som palæo-kost, kommer vi ind på om

² Shryock et. al (2011)

³ Harari (2011)

⁴ <https://www.facebook.com/IFeakingLoveScience/videos/1986231354731199/>

mennesket biologisk set er udviklet til at være kød- eller planteædende og hvornår vi som art begyndte at spise (mere) kød end andre menneskeaber.⁵

Herudover skal det handle om en anden slags forhold til dyr, nemlig om hunden som det første domesticerede dyr, der bl.a. hjalp mennesket på jagten. Antropologen Pat Shipman har en hypotese om at menneskets unikke intime forbindelse til andre dyrearter har været helt afgørende for menneskets udvikling. Hun kobler det præagrare forhold til dyr (hunde) til udvikling af sprog (tidlige hulemalerier forestiller oftest dyr) og senere domesticering af dyr og planter til landbruget, og argumenterer for at evolutionen har favoriseret mennesker med empati og indlevelse i andre arter, idet der har været fordele ved at kunne knytte ulveunger til sig som beskyttelse og jagtpartnere.⁶

Der perspektiveres til opblomstringen af jagt som hobby i dag, og de forestillinger om oprindelighed og naturlighed, der er knyttet hertil – altså en form for historiebrug med reference til meget tidlig historie.⁷

Ideer til indhold:

Se på tidlige hulemalerier og analyser dem som kilder. Hvad kan vi sige ud fra dem? Hvad kan vi ikke sige noget om? Hvorfor mon det netop er dyr, der er det foretrukne motiv?

Undersøg retorikken om "palæo-kost". Hvad har hold i historisk viden? Hvad har ikke?

Tekster til elever:

Lone Frank: "Naturlig omgang med dyr" (om Shipmans hypotese)

Gjerris m.fl.: *Jagt*, s. 86-90 (om jægerens forhold til hunde i jæger-samler samfund og i dag)

Landbrug (2 lektioner)

Disse lektioner skal handle om agerbrugsrevolutionen med særligt fokus på domesticeringen af dyr. Ud over en ukontroversiel gennemgang af agerbrugets udbredelse og betydning, skal vi se på Jared Diamonds argument om betydningen af husdyr for udviklingen af samfund og kultur. Ifølge Diamond er kun ganske få husdyrracer domesticerbare, og de fleste af disse er eurasiske, hvilket gav europæerne en enorm fordel, som havde betydning for deres dominans på verdensplan mange tusinde år senere.

Som et teknologihistorisk perspektiv skal vi se på betydningen af dyr som energikilde, herunder opfindelsen af ploven.

Ideer til indhold:

Teknologianalyse af ploven

Diskussion: Gjorde landbruget livet bedre eller dårligere for mennesket?

Tekster til elever:

Jared Diamond: *Vejene til verden af i dag*, kapitel 7

Hans Buhl: "Ploven" i *50 opfindelser*

⁵ Gjerris m.fl. (2016), s. 40-42

⁶ Frank (2011)

⁷ Gjerris et. al. (2016)

Dyret som produktionsenhed (2 lektioner)

Dette delelement handler om landbrugets industrialisering, herunder særligt betydningen af dette for landbrugsdyr. Der er fokus på udviklingen i Danmark. I slutningen af det nittende århundrede ændres dansk landbrug fra primært vegetabilsk til primært animalsk produktion, og i løbet af det tyvende århundrede mekaniseres og effektiviseres produktionen af både planter og dyr. Dyr opfattes og omtales i stigende grad som produktionsenheder snarere end levende væsner. Selvom mennesker i mange tusinde år har udnyttet andre dyr som fødevarer og muskelkraft, sker der i forbindelse med industrialiseringen et skift, så dyrene i højere grad bliver huset under former, der ikke giver mulighed for udfoldelse af deres naturlige adfærd. Samtidig ændres den måde vi tænker og taler om dyrene. Historikeren Anne Katrine Gjerløff har analyseret diskurser om dansk kvægavl i de sidste årtier af 1800-tallet og kommer blandt andet frem til at køer allerede i denne periode omtales som maskiner, hvis produktion skal effektiviseres.⁸

Ideer til indhold

Der skal fremlægges nogle fakta om husdyrproduktion i dag og indgå en diskussion af vores kultur omkring i kødspisning i Danmark (og USA).⁹ Vi skal også se på kort over forskellige landes kødproduktion og -forbrug.

Der vises klip fra DR-produktionen "Det store Svinerige" fra 2014, som er en kritisk dokumentar om svineproduktion i Danmark.

Tekster til elever:

Menneskeskabt, kapitel 8: "Fabrikker i markerne".

Evt. Yuval Harari: "Industrial farming is one of the worst crimes in history"

Dyret som idyl og ideal (2 lektioner)

I løbet af 1800-tallet, samtidig med den begyndende industrialisering, sker der en udvikling hvor man i den vestlige verden får et nyt syn på vild natur og vilde dyr. De første fredede naturparker oprettes, der åbner stribevis af zoologiske haver, og i nationalromantikken beundres naturen og den ædle vilde. De vilde dyr "rammes ind" og idylliseres, på samme tid som vi i stigende grad distanceres fra dem som industrielle produkter. Jeg vil gerne have denne dobbelthed i udviklingen med i forløbet, men jeg har endnu ikke fundet kilder til dette perspektiv.

Dyret i dag (2 lektioner)

Her skal de mange historiske aspekter af menneskets forhold til dyr perspektiveres til det komplekse syn på dyr i dag: Kæledyr, zoologiske haver, mad og stereotyper f.eks. i børnebøger og film. Vi skal belyse nogle af de mange tilgange til dyr gennem forskellige cases. I dag er det (for de fleste) helt accepteret at vi stammer fra en fælles forfader til aberne og derfor egentlig selv er dyr. Vi har et nært forhold til nogle dyr, men er helt distancerede til andre. Eleverne skal undersøge sprog- og billedbrug samt problemstillinger i forskellige cases:

⁸ Gjerløff (2009)

⁹ Billeder af familiers fødevarerforbrug rundt omkring på kloden: <http://time.com/8515/what-the-world-eats-hungry-planet>.

- Kontroversen omkring Giraffen Marius
- Zoologiske haver – herunder det forhold at vi bekymrer os om dyrenes forhold i dyreparkerne, men at der samtidig sælges industrielt producerede hotdogs og hamburgers på spisesteder i parkerne.¹⁰
- Fremstillinger af dyr i børnebøger og -film (både som stereotype mennesker i dyreskikkelse og som idylliserede landbrugs- eller vilde dyr)
- Reklamer – idylliske dyrebilleder på industrielle animalske produkter
- Fasanjagt og put'n take
- Mads og monopolet: Må man spise katten Preben?¹¹ Der lyttes til programmet og debatten på Facebook læses igennem.
- Løven Cecil – herunder betydningen af, om et dyr er navngivet for reaktionerne på dets død

¹⁰ Brando & Harfeld (2014)

¹¹ <https://www.facebook.com/83340155905/posts/10151310968845906>

Litteratur

Andersen, Søren B., et. al. (2013): *Menneskeskabt. Grundbog i teknologihistorie*, Nyt teknisk forlag

Brando, Sabrina & Harfeld, Jes Lynning (2014): "Eating Animals at the Zoo", *Journal for Critical Animal Studies*, vol 12

Buhl, Hans (2015): "Ploven" i *50 opfindelser*, Aarhus Universitetsforlag

Diamond, Jared (1997): *Vejen til verden af i dag*, Akademisk Forlag

Frank, Lone (2011): "Naturlig omgang med dyr", *Weekendavisen*, 7. januar

Gjerløff, Anne Katrine (2009): "Kampen om den røde ko – dominerende temaer i dansk kvægavl i 1800-tallets slutning", *Den jyske Historiker*, nr. 123, april

Gjerris, Mickey et.al. (2016): *Jagt. Natur, mennesker, dyr og drab*, Klim

Harari, Yuval Noah (2015): "Industrial farming is one of the worst crimes in history", *The Guardian*, 25 september <https://www.theguardian.com/books/2015/sep/25/industrial-farming-one-worst-crimes-history-ethical-question>

Harari, Yuval Noah (2011): *Sapiens. En kort historie om menneskeheden*, Lindhardt og Ringhof